

16-20

ДЕФЕКТОЛОГІЯ

2 | 99

Перевірка
й оцінювання знань,
умінь і навичок учнів
допоміжної школи
з української
/російської/ мови

Урок у спеціальній школі

Психологічні основи
групової психокорекції

Ігровий комплекс
дидактичних вправ
із розвитку фонематичних
процесів у дітей
з вадами мовлення

ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА

Дефектологія

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ
ЖУРНАЛ

2/99

ЗАСНОВНИКИ:
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ,
АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК
УКРАЇНИЗаснований у 1995 році
Виходить чотири рази на рікСвідцтво про державну реєстрацію
серія КВ № 1830 від 16.02.1996 р.
Передплатний індекс 74635№ 2 (12) 1999
КВІТЕНЬ — ТРАВЕНЬ — ЧЕРВЕНЬГоловний редактор
Віталій БОНДАР,
член-кореспондент АПН України,
доктор педагогічних наук, професорРедакційна колегія:
Ніна ДУБОВА,
Вячеслав ЗАСЕНКО,
Іван КОЛЕСНИК,
Катерина ЛУЦЬКО,
Галина НЕСЕН,
Віталій ПОКАСЬ,
Євген ПОСТОВОЙТОВ,
Євгенія СОБОТОВИЧ,
Оксана ТАРАНЧЕНКО
(відповідальний секретар),
Людмила ФОМІЧОВА,
*Марія ШЕРЕМЕТ*Редактор
Олена ПОПОВИЧ
Художник-дизайнер
Володимир ЛИТВИНЕНКО
Технічний редактор *Лариса АЛЕНІНА*
Коректор *Лариса ЛУПІЙ*АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
254060. Київ, вул. М. Берлинського, 9,
Інститут дефектології АПН України,
журнал «Дефектологія».
Видавництво
«ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»
252004. Київ, вул. Басейна, 1/2,
тел./факс (044) 224-41-87Здано до набору 15.03.99. Підписано до друку 06.05.99.
Формат 60x84/8. Папір офсетний. Друк офсет-
ний. Умови друк. арк. 6.5. Обл.-вид. арк. 6.9.
Наклад 675 пр. Зам. 156. Ціна 11,09 грн.Видруковано науково-виробничою
фірмою «MARSH-A».
252042, Київ, вул. М. Раєвського, 36.Редакція приймає до розгляду статті у 2-х примірниках
(машиннопис або в комп'ютерному наборі разом із
дискетою), надрукованих українською мовою через
два інтервали, до 30 рядків по 60 знаків у кожному
на сторінці стандартного формату (210x297 мм)
обсягом: методичні розробки — до 24 сторінок,
статті — до 12, повідомлення — до 6 сторінок. До
статті додається коротка анотація та довідка про
авторів (прізвище, ім'я, по батькові — повністю,
місце роботи, посада, звання, адреса, телефони).
Матеріали не рецензуються і не повертаються. За
достовірність фактів, дат, назв тощо відповідають
автори. Редакція залишає за собою право на
редагування та скорочення прийнятих до друку
матеріалів.© «Педагогічна преса», 1999
© «Дефектологія», 1999

НАУКА – СПЕЦІАЛЬНІЙ ШКОЛІ

- Віталій БОНДАР*
ОСНОВНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ
ТА РОЗВИТКУ ДЕФЕКТОЛОГІЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ _____ 2
- Микола ЯРМАЧЕНКО*
НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ
КОМПЕНСАЦІЇ ГЛУХОТИ _____ 4
- Іван ЄРЕМЕНКО*
УРОК У СПЕЦІАЛЬНІЙ ШКОЛІ _____ 7

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

- Людмила ВАВІНА*
ПЕРЕВІРКА Й ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК
УЧНІВ ДОПОМІЖНОЇ ШКОЛИ З УКРАЇНСЬКОЇ (РОСІЙСЬКОЇ)
МОВИ _____ 11
- Ніна КРАВЕЦЬ*
ФОРМУВАННЯ ЯКІСНИХ ОЗНАК ЧИТАННЯ
В УЧНІВ ДОПОМІЖНОЇ ШКОЛИ _____ 16
- Наталія ЧЕРЕДНІЧЕНКО*
ВИРОБЛЕННЯ ОРФОГРАФІЧНОЇ ПИЛЬНОСТІ В УЧНІВ
МОЛОДШИХ КЛАСІВ ІЗ ВАЖКИМИ ВАДАМИ МОВЛЕННЯ _____ 21
- Наталія КОМПАНЕЦЬ*
ВИКОРИСТАННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ МЕТОДІВ
ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ЧИТАННЯ _____ 24
- Олена ШЕВЧЕНКО*
ІГРОВИЙ КОМПЛЕКС ДИДАКТИЧНИХ ВПРАВ
ІЗ РОЗВИТКУ ФОНЕМАТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ДІТЕЙ
З ВАДАМИ МОВЛЕННЯ _____ 27

ПОШУКИ. ЕКСПЕРИМЕНТИ

- Тамара САК*
ОСОБЛИВОСТІ УЗАГАЛЬНЕННЯ У ДІТЕЙ
ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ _____ 33
- Вадим КОБИЛЬЧЕНКО*
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ГРУПОВОЇ ПСИХОКОРЕКЦІЇ _____ 36
- Вадим ЖУРОВ*
СЕНСОРНО-ПЕРЦЕПТИВНИЙ РОЗВИТОК
У СИСТЕМІ НАВЧАННЯ ПРОСТОРОВОЇ ОРІЄНТАЦІЇ
ТА МОБІЛЬНОСТІ ІНВАЛІДІВ ЗА ЗОРОМ _____ 41
- Наталія КОРОЛЬКО*
МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ОРІЄНТУВАЛЬНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ _____ 44
- Вікторія ЄРЕЩЕНКО*
ПРО МОТИВАЦІЮ УЧІННЯ
РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ШКОЛЯРІВ _____ 49
- Яна КРЕТ*
РАННЯ ПСИХОДІАГНОСТИКА НЕМОВЛЕННЄВОЇ СИМПТО-
МАТИКИ В ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ _____ 51
- Алла ДУБІНІНА*
МЕТОДИКИ ДО- ТА ПІСЛЯОПЕРАЦІЙНОГО ЛОГОПЕДИЧНОГО
НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ВРОДЖЕНИМИ НЕЗРОЩЕННЯМИ
ПІДНЕБІННЯ _____ 53

СТОРІНКИ ШКІЛЬНОГО ЖИТТЯ

- Ірина РОДИМЕНКО, Світлана ЛОПАТИНЕЦЬ*
ПРИЄДНУЙТЕСЬ ДО ПЕРЕМОЖЦІВ! _____ 55
- НАШІ АВТОРИ* _____ 56

помилками вважаються заміни приголосних, пропуски голосних, порушення звуко-буквеного складу слова, пропуски, перестановка, додавання, недописування букв, грубе спотворення структури слова, заміни голосних. Під час оцінювання всі однотипні специфічні помилки прирівнюються до 1 орфографічної.

Перекази і твори

Перекази і твори в допоміжній школі мають лише навчальний характер. Під час підготовки до переказу вчитель має уважно відібрати матеріал, враховуючи доступність теми оповідання, його обсяг, складність синтаксичних конструкцій, лексики та орфографії. З учнями необхідно провести ґрунтовну роботу для усвідомлення змісту, розуміння значення слів, словосполучень, аналізу важких орфограм. Їм дозволяється користуватися орфографічним словником, звертатися за допомогою до вчителя.

У 4–5 класах для переказу рекомендується добирати тексти розповідного характеру обсягом 20–45 слів. У наступних класах тексти поступово ускладнюються за змістом і обсягом: в 6–7 класах – 45–70 слів, у 8–9 – 70–100 слів. Переказ учні пишуть за гото-

вим або колективно складеним планом під керівництвом учителя. У 8–9 класах (I відділення) може застосовуватися самостійне складання плану переказу.

Твори в допоміжній школі складаються на задану вчителем тему, за готовим або колективно складеним планом і опорними словами.

При оцінюванні переказів і творів беруться до уваги правильність, повнота й послідовність викладу змісту.

За переказ і твір у допоміжній школі ставиться одна оцінка.

Оцінка «5» – учень правильно, повно, послідовно викладає авторський текст (розкриває тему), без помилок у конструюванні речень, вживанні слів. Припускається 1–2 орфографічних помилок.

Оцінка «4» – переказ (твір) написаний без спотворення авторського тексту (теми), є всі складові частини, але пропущені другорядні факти, які не впливають на розкриття основного змісту; відсутні помилки в побудові речень, вживанні слів; припускається 3–4 орфографічних і пунктуаційних помилок на визначені правила.

Оцінка «3» – учень допускає відхилення від авторсь-

кого тексту (теми), 2–3 помилки в побудові речень і вживанні слів, які впливають на розуміння змісту; 5–6 орфографічних і пунктуаційних помилок.

Оцінка «2» – в роботі є значні відхилення від авторського тексту (теми); більше 4 помилок у побудові речень, вживанні слів, більше 6 орфографічних і пунктуаційних помилок.

Численні самостійні охайні виправлення на оцінку переказів і творів не впливають. У виняткових випадках, коли в роботі правильно, досить повно і послідовно викладений зміст, але допущено 7 і більше орфографічних помилок, можна виставити дві оцінки – за грамотність і виклад змісту.

Підсумкова оцінка знань, умінь і навичок

За четверть і за навчальний рік учневі виставляється оцінка на підставі оцінювання його знань і вмінь за поточними та підсумковими письмовими контрольними роботами (списування, диктант, граматичні завдання), за усним опитуванням і поточними оцінками письмових творчих робіт. Оцінка за письмові завдання має вирішальне значення.

Ніна КРАВЕЦЬ

ФОРМУВАННЯ ЯКІСНИХ ОЗНАК ЧИТАННЯ В УЧНІВ ДОПОМІЖНОЇ ШКОЛИ

Читання – складний процес, який потребує від учнів певних зусиль для його реалізації. Основний метод навчання – пояснювальне читання. Цей термін запровадив К. Ушинський. Основу навич-

ки читання становлять правильність, свідомість, швидкість і виразність. Порівняно з нормою, молодші розумово відсталі школярі опановують навичку читання зі значними труднощами. Вади звукового

аналізу й синтезу, порушення вимови, нерозуміння значення багатьох слів та ін. призводять до суттєвих помилок.

Вади сигніфікативної функції мовлення, яка полягає в ототожнюванні слова з мис-

лительним образом предмета, виявляються в тому, що за прочитаними чи почутими словами діти не уявляють конкретних образів. Відтак учні не розуміють смислу, не усвідомлюють прочитаного.

Швидкість читання в молодших школярів теж порушена. Вони не дотримуються інтонації, граматичних, логічних і психологічних пауз, порушують темп, що негативно впливає на виразність читання.

Розглянемо детальніше кожну якість читання.

Правильність читання. Під правильністю в методиці розуміється читання, коли букви і склади, слова в реченнях не повторюються два і більше разів, не перекручуються перестановкою частин, заміною одних звуків іншими, вставленням певних звуків або складів у слова, неправильні наголоси у словах не спотворюють їх смисл. Це також і правильна літературна вимова.

Коригують правильне читання, використовуючи тексти з поступовим їх ускладненням. Цю роботу доцільно починати з 2 класу, оскільки учні не досить добре опановують елементи якісного читання, передбачені програмою 1 класу. Учителю добирає додатковий матеріал, на спеціальні картки наклеює доступні тексти і роздає їх кожному учневі. Як зразок діти слухають читання вчителя. Вони читають картки самостійно на уроці та в позаурочний час. Учителю перевіряє правильність читання та розуміння тексту.

Щоденне вправляння — важлива умова, що сприяє формуванню всіх якостей читання. Молодші школярі мають щодня читати вголос і мовчки невеличкі за обсягом тексти. Це допомагає за-

пам'ятати складові структури слів, розширити поле читання.

Прийоми роботи для вироблення правильного читання: *виправлення вад звуковимови* (учитель працює спільно з логопедом та вихователями); *контроль за правильністю читання*.

Учитель не лише сам контролює правильність читання, а й залучає до цього кращих читців класу. Особливо ефективно використовувати цей прийом під час гри «Учитель — учень» (той, хто читає, — «учень», а той, хто слухає і перевіряє, — «учитель»). Однак той самий прийом довгий час застосовувати не варто. Помилки можуть статися у зв'язку із порушеннями звуковимови, неправильно вжитим наголосом у словах. Ці вади учень не може виправити самостійно. У таких випадках учитель дає зразок вимови слова і пояснює його значення. Після цього учень зачитує повторно все речення, щоб не втратити думку і зрозуміти смисл слова; *регулювання темпу читання*. Відомо, що кожному учневі властивий певний середній темп мовлення та читання. Якщо дитина порушує його, починає збиватися, учитель зупиняє її, організовує увагу, дає зразок читання; *аналіз слів по складах* (по буквах). Часто в текстах зустрічаються складні за будовою або незрозумілі слова. Вчитель пояснює їх значення, пропонує прочитати по складах, проаналізувати окремі з них, звернутися до тлумачного словничка, який міститься у кінці читанки. В читанці для 2 класу незрозумілі, важкі для вимови слова

винесено у стовпчики перед текстами. Учні, перш ніж розпочати читати текст, вправляються в читанні цих слів. Учителю пояснює їх значення, що сприяє свідомому читанню. Якщо і після цього діти не можуть правильно прочитати важкі для них слова, варто скласти їх із букв розрізної абетки, записати на дошці та у словничку, придумати з ними речення.

Правильність читання залежить і від літературної вимови. Хоча орфографія та орфоепія (літературна вимова) тісно пов'язані між собою, вони часто не збігаються. Так, у дієсловах 3-ї особи множини теперішнього часу в українській мові пишеться закінчення *-ться*, а вимовляється *-ця* (*граються — граюця*). Слід звернути увагу на вимову слів із *г. ганок, гедзь* та ін.; з буквосполученнями *дз* і *дж*.

Неабияке значення має техніка читання, яка полягає в умінні чітко відтворювати текст. Недосконалість її утруднює розуміння прочитаного, ускладнює роботу над твором, знижує інтерес до читання.

Вправи для формування чіткої вимови:

- *читання складів*. Учні читають склади (у 1 класі) під час роботи з таблицею. На таблиці по горизонталі — голосні букви у порядку їх вивчення, по вертикалі — приголосні. Під кожною голосною — склад із відповідною приголосною.

- *читання віршів по складах*. Текст читається по складах монотонно, з наголосом на кожному складі. Для зручності можна використати метроном,

Таблиця

	а	у	о	и	е	і
м	ма	му	мо	ми	ме	мі
с	са	су	со	си	се	сі

будильник або ж відстукувати рукою кожний склад. Але такими вправами захоплюватися не варто, щоб учні не привчилися читати «рубано»;

- **читання скоромовок.** У такий спосіб діти розробляють артикуляційний апарат. Аби досягти чіткої вимови, вони долають нерухомість певних органів. Спершу скоромовку промовляє учитель, потім учні в повільному темпі читають із читанки. Поступово темп наростає, дехто вже може не читати, а повторює напам'ять. Зрештою діти навчаються декламувати швидко й чітко.

- **Швидкість читання.** Передбачає темп читання, який наближається до розмовного мовлення школярів. Це допомагає усвідомлювати прочитане, швидше знайти логічні центри речення. Занадто швидке читання заважає зрозуміти текст. Навчаючи швидкого читання, слід пам'ятати, що воно має прискорюватися одночасно із швидкістю розуміння прочитаного.

Швидкість визначається кількістю прочитаних слів за 1 хвилину і залежить від темпу та складності тексту. За ступенем складності М. Гнезділов виділив чотири типи текстів: 1) зміст текстів не відповідає наявному в учнів запасу уявлень; тексти, у яких учням важко виділити головну думку; 2) тексти з великою кількістю важких за структурою речень; 3) доступні за змістом і фразеологією, але насичені важкими за звуковим складом словами; 4) тексти з доступними учням словами, смисл яких засвоюється без певних зусиль. Для вправ, спрямованих на формування в учнів якості швидкого читання, учитель використовує легкі тексти (останні у класифікації).

Швидкість читання в допоміжній школі, як і в масовій, досягається практикою,

систематичним вправлінням. Добре, якщо учні читають щодня на уроках (не менше 15–20 хв) і в позаурочний час. Цьому сприяє розклад уроків та спеціально відведений час для читання художньої літератури (під керівництвом вихователя).

На швидкість читання впливає правильна робота артикуляційного апарату дітей, тому логопед, класовод і вихователь працюють над його удосконаленням.

Вправи для поліпшення швидкості читання:

- читання таблиць слів, що різняться однією буквою (*рука – руса, оса – коса*);

- вправа-гра «Хто швидше впізнає слово?» Учні отримують картки з написаними складами або словами. Вони мають мовчки прочитати і відповісти, що прочитали;

- швидке читання речень. Перед початком уроку учитель записує на дошці кілька речень і закриває їх. На уроці відкриває на короткий час. Учні мають мовчки прочитати і відповісти, що прочитали.

Для регулювання читання вголос учитель використовує певні прийоми:

- прослуховування зразка читання;

- запитання до тексту. Перед початком читання учнів потрібно зосередити, щоб вдумувалися в те, що читають. Після читання вони відповідають на запитання до змісту прочитаного;

- читання ланцюжком частин тексту. Діти обов'язково користуються указками. Цей прийом формує уміння уважного слідування за текстом;

- заучування напам'ять віршів колективно вголос під керівництвом учителя (читати в середньому темпі, виразно);

- читання діалогів з карток або з читанки. Один учень читає запитання, другий – відповідь;

- драматизація прочитаного. У 3–4 класах учні можуть драматизувати придатний для цього текст.

Свідоме читання. Для свідомого читання необхідно зрозуміти значення слів, уміти встановлювати їх зв'язки в реченні; між простими реченнями, які входять у складне; взаємозалежність окремих речень (часову, просторову, причинно-наслідкову); осмислювати текст у цілому.

Усвідомлення залежить від рівня розвитку пізнавальних здібностей школярів, їх віку, пам'яті й уваги, обсягу словникового запасу, доступності матеріалу, який читається. Важливо, щоб діти зрозуміли значення слів і смисл речень, куди вони входять.

Перед ознайомленням учнів з новим текстом учитель визначає, коли краще пояснювати нове незрозуміле слово. Так, найінформативніші зі смислового погляду слова та вирази пояснюються перед читанням, у вступній бесіді. Слова і вирази, що вживаються у переносному значенні, пояснюються після читання тексту, під час його аналізу, оскільки вони краще сприймаються у контексті. У процесі читання незрозумілі слова пояснюють коротко (наприклад, *вивірка – білка*). Якщо у тексті є кілька незнайомих слів, для пояснення їх значення використовують різні прийоми.

Пояснюючи слово, вчителі має враховувати рівень його незрозумілості. Певні слова діти розуміють в іншому значенні (*коса на річці – коса дівчини*), а деякі чують уперше. Значна увага надається поясненню слів з абстрактним значенням та багатозначним. Д

засвоєння переносних значень слів доцільно використовувати загадки, прислів'я, які допомагають усвідомленню. Слід враховувати й контингент учнів (сільські – міські школи; I – II відділення).

Прийоми тлумачення значення слів:

- показ предмета або дії;
- використання малюнків;
- добір синонімів;
- введення незрозумілого слова у зрозумілу фразу;
- вживання перифраз – розкриття значення слова за допомогою групи слів;

- звертання до змісту слова (*сінокіс – сіно косити*);

- слова з переносним значенням варто пояснити у прямому значенні, а потім – в інших контекстах. Внаслідок порушення сигніфікативної функції мовлення в школярів окремі слова (політичні терміни, абстрактні поняття) важко пояснити. У таких випадках учитель одночасно використовує унаочнення та контекст, але не перифразу, проводить розгорнуту бесіду про основні ознаки поняття;

- значення багатьох слів краще засвоюються під час екскурсій. Пояснюючи слова, учитель не обмежується формальним визначенням (*трамвай – це машина*). На екскурсії найзручніше коригувати сигніфікативну функцію мовлення, тому що є можливість для корекції сприймань та формування уявлень. Діти безпосередньо спостерігають різні предмети, явища, у них формуються цілісні образи. Це відбувається досить активно, оскільки одночасно задіяні всі аналізатори;

- запис нових слів на дошці. Слова запам'ятовуються краще, якщо у засвоєнні одночасно беруть участь різноманітні аналізатори. Учні записують нові слова на дошці, читають їх уголос, а потім випишують у

словничок (2 клас). У 3–4 класах записують нове слово на дошці та у словничок зі стислим поясненням його значення. Для закріплення складають речення;

- використання для пояснення значення слів тлумачного словничка, поданого у кінці читанки.

Свідоме читання передбачає наголос на найінформативнішому слові в реченні (визначення логічного центру речення). Зразком є читання учителя.

Іноді учні захоплюються так, що, навіть розуміючи значення усіх слів тексту, не можуть зв'язати окремих думок і дати відповідь на запитання, оскільки не вміють узагальнювати, робити висновки. Учитель навчає їх розуміти логічний зв'язок речень і загальний смисл тексту. Здатність узагальнювати прочитане виробляється поступово. Цьому допомагає бесіда за змістом прочитаного, яка має евристичну спрямованість. Це бесіди, в яких окремі запитання спрямовані на розв'язання проблемної задачі. Як правило, вони починаються словами: чому? для чого? тощо. Такі запитання допомагають зрозуміти причиново-наслідкові зв'язки у тексті, а отже, і смисл. Запитання, які містять частину відповіді, не сприяють усвідомленню змісту прочитаного, оскільки учні відповідають на них здебільшого механічно.

Виразність читання. С. Дорошенко виразним вважає таке читання, у процесі якого дитина, застосовуючи різноманітні інтонаційні засоби, передає задум автора і його почуття. Для цього учитель навчає учнів чіткої вимови звуків, формує вміння володіти технікою читання, аналізувати зміст твору. Виразність читання передбачає володіння всіма іншими якостями читання.

Таким чином досягаються важливі цілі: розуміння твору, створення образів, переживання настроїв героїв. Виразне читання одночасно впливає на уявлення й почуття читача.

Основні елементи виразного читання: *паузи, наголоси, інтонація, ритм і темп*.

Паузи. Бувають граматичні, логічні і психологічні. Вони є однією з умов виразного читання. Дотримання пауз завжди викликає в розумово відсталих учнів значні труднощі. Діти навіть не можуть робити граматичних пауз, які регламентуються розділовими знаками.

Учитель насамперед має привчати читати спокійно, не викрикувати. Ще в I класі діти вчаться дотримуватися граматичних пауз і поєднувати їх з інтонацією, оскільки на крапці читач не лише зупиняється, а й стихає голос. У 2 класі учні вчаться зупинятися, коли читають питальні речення. У 3 класі діти навчаються читати окличні речення і дотримуватися відповідних пауз.

Найлегше даються молодшим школярам граматичні паузи, оскільки вони бачать розділові знаки під час читання. Учитель навчає дотримуватися їх, використовуючи читання під рахунок. Це допомагає виробити умовний рефлекс на час – скільки потрібно мовчати, коли читаєш розповідне, питальне чи окличне речення, а скільки, коли читаєш речення, у якому є кома.

Гірше опановують учні логічні паузи, які розраховані на поділ речення або виділення окремих слів (їх груп) для усвідомлення смислу фрази.

Логічний наголос – важливий елемент виразного читання. Мається на увазі посилене вимовлення одного слова з метою підкреслити його значення у реченні. Логічні на-

голоси не визначаються розділовими знаками, тому учням важко їх дотримуватися. Лише наслідуючи зразок мовлення учителя, окремі учні 3–4 класів можуть це зробити (здебільшого це учні I відділення). Щоб навчити робити логічні паузи, учитель застосовує читання з наголосом на підкресленому слові. Доцільно ставити до нього запитання. Наприклад: *Зайчик любить моркву. Хто любить моркву? Що любить зайчик?* Дотримання логічного наголосу допомагає долати «читання співом» («з переливами»), що спостерігається в молодших школярів (особливо під час декламації віршів).

Виразне читання передбачає дотримання і психологічних наголосів, які допомагають впливати на уяву та почуття слухача. Психологічних наголосів найчастіше дотримуються у віршах, де є епітети, метафори, порівняння. Вони сприяють досягненню емоційного враження. Цей вид наголосу учням молодших класів допоміжної школи майже недоступний.

Р и т м. Учні допоміжної школи, як і масової, сприймають ритм. Під час хорового читання віршів із чітким ритмом вони пов'язують явища рухового і звукового ритмів. Інколи діти починають відстукувати в такт рукою або ногою. Учителю слід враховувати цю особливість дитячої психіки і, щоб учні навчилися правильно читати вірші, доцільно опиратися на неї. Однак захоплюватися не варто, щоб у дітей не виробилося «рублене» читання.

І н т о н а ц і я — це тонування мовлення, яке передає специфічні відтінки, що відповідають задуму автора. Розрізняють кілька видів інтонації: а) показує ставлення автора до героя або одного героя

до іншого. Це може бути урочиста, іронічна або жартівлива інтонація; б) виражає настрій героя або автора. Такою інтонацією передають радість, сум, співчуття тощо; в) передає природу мовця (стара людина, жінка, чоловік, малюк); г) виражає соціальний або побутовий стан героя (урочисте мовлення, прохання, самозадоволення).

Найкраще школярі опановують інтонацію, коли учитель дає їм зразок мовлення. Спершу проводиться невелика вступна бесіда про те, хто і як говорить, а потім педагог зачитує текст. Учні повторюють, учитель може використовувати читання за ролями, інсценізацію та драматизацію, хорове декламування.

Читаючи за ролями, діти вчаться читати природним, властивим їм голосом, привчаються спілкуватися одне з одним.

Казки та окремі оповідання, вміщені в читанках, можна інсценізувати і драматизувати. Казку «Козенята і вовк» можна інсценізувати, а «Ріпку», «Колобок» — драматизувати (Читанка. 2 клас).

Т е м п. Оскільки він у дітей різний, учитель приділяє йому значну увагу (особливо у 2–3 класах, коли учні переходять від поскладового до читання цілими словами). Вони мають читати так, щоб темп був дещо повільнішим за розмовне мовлення.

Основними засобами виразного читання є голос, дикція, вимова. Як правило, усі молодші школярі не знають свого *середнього тону голосу*. Учитель навчає їх керувати голосом (уже в 2–3 класі). Спершу пропонує читати текст тихо, пошепки, потім голосно і нарешті так, як «хочеться» кожному. Також корисні ігри-вправи «Я не чую», «Пече».

Обов'язковим засобом різного читання є уміння ристуватися *диханням*. Навчучнів правильно дихати допомагають такі вправи: а) вихання на повні груди з виханням через ніс; б) вдихання на повні груди з видиханням на розділових знаках у тексті (відповідний текст — 3–4 читання записати на дошці); в) економне видихання поєднання, щоб вистачило до наступної зупинки. Це стане корисним під час декламування віршів; г) дихання лише через ніс (це полегшує роботу регулюючого апарату дихання наступних за вдиханням звуків).

Для розвитку правильного дихання корисно використовувати загадки, скороговівки. Саме так учні опановують скороговівку, чіткої вимови звуків, складів, слів, фраз. Найкращі вправи — скороговівки.

Коли діти читають напам'ять, учитель слідкує за їхньою поставою. Якщо ж читають книжки, то голову ледь нахляють; книжка має бути підставці на відстані 25–30 см від очей.

Коллективне хорове декламування сприяє розумінню твору, підвищує відповідальність читців за його виразність. Учитель морально настроює дітей до такого читання. Першим видом роботи слід обговорити, як потрібно читати відповідні місця тексту. По завершенні декламування учні висловлюють свої судження щодо якості читання однокласників. Такий вид роботи практикують у 3 класі, коли школярі перейшли до словесного читання. Для цього вчитель добирає відповідні тексти.

Щоб домогтися виразного читання, педагог сам має добре володіти.

Запропонований матеріал можна використати в навчанні читання російською мовою